

Stručni rad
UDK: <378:33>:336

Doc. dr. sc. Iris Lončar¹
Mr. sc. Zrinka Golemac²

VAŽNOST EKONOMSKOG OBRAZOVANJA ZA UNAPREĐENJE FINANCIJSKOG ZNANJA

THE IMPORTANCE OF ECONOMIC EDUCATION FOR THE IMPROVEMENT OF FINANCIAL KNOWLEDGE

SAŽETAK: Problem financijske (ne)pismenosti spoznat je na međunarodnoj razini, pa tako i u hrvatskim okvirima, tek tijekom posljednjih dvadesetak godina. S obzirom na nisku razinu financijskog znanja velikog dijela stanovništva, te činjenicu da financijska edukacija nije dio svih nastavnih programa u Hrvatskoj, cilj ovoga rada bio je ukazati na njezinu svrsishodnost i nužnost implementacije.

U radu se na uzorku populacije studenata prve godine preddiplomskih studija Odjela ekonomije i poslovne ekonomije Sveučilišta u Dubrovniku analizira razina financijskog znanja. Podatci dobiveni anketiranjem studenata obrađeni su deskriptivnim i neparametrijskim statističkim metodama. Analiza je rezultirala spoznajama da su studenti s prethodnim srednjoškolskim ekonomskim obrazovanjem na početku studija pokazali viši stupanj financijskog znanja, dok je na kraju prve godine studija značajno podignuta razina financijskog znanja svih studenata. Istaknuto doprinosi stajalištima da bi obvezna financijska edukacija na svim razinama obrazovnog sustava imala pozitivne učinke, ne samo za pojedince, već i za cjelokupno gospodarstvo.

KLJUČNE RIJEČI: ekonomsko obrazovanje, financijsko znanje, studenti ekonomije.

ABSTRACT: The problem of financial (il)literacy was realised on international, and national level as well, only recently. Considering the low level of financial knowledge of a large part of the population and the fact that financial education is not a compulsory part of all curricula in Croatia, the purpose of this paper was to point out its usefulness and the necessity of implementation.

The paper analyses the level of financial knowledge of the student population in their first year of undergraduate studies at the Department of Economics and Business Econom-

¹ Dr. sc. Iris Lončar, Sveučilište u Dubrovniku, Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Lapadska obala 7, 20000 Dubrovnik, e-mail:iris.loncar@unidu.hr.

² Mr. sc. Zrinka Golemac, Sveučilište u Dubrovniku, Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Lapadska obala 7, 20000 Dubrovnik, e-mail:zrinka.golemac@unidu.hr.

ics of the University of Dubrovnik. The data obtained by a student survey were processed by descriptive and nonparametric statistical methods. The analysis results revealed that the students with secondary economic education showed a higher level of financial knowledge at the beginning of their studies, while the level of financial knowledge of all students was significantly higher at the end of their first year. This contributes to the attitude that compulsory financial education at all levels of education system would have positive effects not just on individuals, but also on the entire economy.

KEY WORDS: economic education, financial knowledge, economics students.

1. UVOD

U uvjetima globalne ekonomske i financijske krize jača potreba odgovornoga financijskog ponašanja, kako za pojedinca, tako i za društvo u cjelini. Naime, sposobnost pojedinca da donosi odgovorne financijske odluke doprinosi učinkovitoj raspodjeli financijskih resursa i u konačnici financijskoj stabilnosti gospodarstva. Razvidno je da su jedino dobro obaviješteni i financijski pismeni pojedinci u stanju donositi odgovorne financijske odluke, te na taj način ojačati svoje financijsko blagostanje i osigurati ekonomsku sigurnost i u razdobljima krize. Kao što su ukazala recentna svjetska istraživanja gospodarskih kretanja, nedostatak financijske pismenosti građana bio je jedan od okidača financijske krize (osobito u SAD-u) /5, str. 371./.

Naime, financijski pismeni pojedinci, u odnosu na financijski nepismene, uobičajeno imaju viši raspoloživi dohodak, višu ušteđevinu, nisu skloni precjenjivanju svojih sposobnosti, razborito se zadužuju, imaju realne financijske ciljeve, aktivni su na financijskim tržištima, izabiru adekvatne financijske proizvode, aktivno upravljaju dugom, razumiju prava potrošača i imaju više financijskoga samopouzdanja, tj. općenito planiraju svoje financije s ciljem postizanja veće financijske učinkovitosti. Od takvih financijski pismenih pojedinaca imaju koristi i financijski sustav i gospodarstvo u cjelini. Informirani pojedinci zahtijevaju bolju kvalitetu proizvoda potičući inovativnost i konkurentnost gospodarstva. Oni štede za umirovljenje skidajući time teret svoga umirovljenja s države, te su bolje pripremljeni i reagiraju u skladu s cikličkim promjenama na tržištu. Upravo zahvaljujući prednostima koje posjedovanje financijskoga znanja pruža pojedincima i široj društvenoj zajednici, njegovo unapređenje zauzima sve značajnije mjesto i predstavlja društveni izazov koji zahtijeva angažman brojnih sudionika, poput nacionalnih vlada, gospodarskoga, bankarskoga, osiguravateljskoga i drugih sektora, te posebice sektora obrazovanja pred kojime je najvažniji zadatak u realizaciji ovoga cilja – stvaranje financijski educiranih i kompetentnih pojedinaca.

U Hrvatskoj je posljednjih godina sve prisutnija rasprava o potrebi uvođenja nacionalnog programa financijske pismenosti, a za koji se zalažu različite institucije i subjekti iz gospodarskoga i političkoga miljea. Tako je na okruglome stolu Banke, *Osiguravatelji u 2012. – prioriteti su EU i financijska pismenost*, Upravni odbor Hrvatskog ureda za osiguranje inicirao pokretanje programa „Financijska pismenost u Republici Hrvatskoj“. Cilj ovoga projekta je izrada prijedloga Nacionalnog programa financijskog obrazovanja. Međutim, treba imati u vidu da cjelovita analiza financijske pismenosti hrvatskih građana na relevantnome uzorku, koja bi trebala činiti pretpostavku Nacionalnog programa financijskog obrazovanja, nije provedena.

Upravo su istaknute spoznaje bile argument i motiv za provođenje istraživanja o razini financijskoga znanja na regionalnoj razini. Istraživanje je koncipirano tako da su na početku definirani relevantni koncepti financijskoga znanja, s obzirom da jasne definicije, osim što pridonose rasvjetljavanju izložene tematike, predstavljaju ishodišnu točku kvalitetnog istraživanja. Pregledom dosadašnjih istraživanja nastojalo se ne samo ukazati na aktualnost tematike, već je isti poslužio kao temelj za provođenje predmetnog istraživanja, izvođenje zaključaka i formuliranje preporuka za usmjeravanje budućih aktivnosti u ovome području.

2. KONCEPTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA FINACIJSKOG ZNANJA

Koncept financijskog znanja se intenzivnije počinje istraživati tek u ovome stoljeću. Međutim, ubrzo nakon pojavljivanja, on dopijeva u središte interesa vlada, regulatornih tijela, različitih institucija, te dijela akademske zajednice. Usprkos kratkome razdoblju izučavanja istaknutog koncepta, znanstvena literatura obiluje nizom definicija. Međutim, pojmovi financijska pismenost, financijsko znanje i financijska edukacija često se upotrebljavaju kao istoznačnice, kako u literaturi, tako i u brojnim medijima /9, str. 296./ Upravo je izostanak razlikovanja ovih temeljnih kategorija nametnuo potrebu detaljnijega pojmovnog definiranja financijskog znanja.

2.1. Pojmovno definiranje financijskog znanja

Financijsko znanje uži je pojam od financijske pismenosti, tj. predstavlja samo jednu komponentu financijske pismenosti. Definiranju financijskog znanja prići će se analitički, tako da će se iz definicije i raščlambe pojma financijske pismenosti izvesti definicija pojma financijskog znanja, koje je u središtu interesa ovoga rada. Brojne definicije financijske pismenosti koje postoje u literaturi mogu se podijeliti u dvije skupine definicija: (1) konceptualne definicije, i (2) operativne definicije /19, str. 279./

Konceptualne definicije objašnjavaju apstraktne pojmove u konkretnim uvjetima /19, str. 279./, odnosno one definiraju pojam kroz analizu njegovoga sadržaja. Financijsko znanje (ili razumijevanje) je najčešća sastavnica konceptualne definicije financijske pismenosti, a svega nekoliko definicija ograničava se na *poznavanje* koje tumači kao ograničeni oblik znanja koji je dovoljan za pismenost.

Pojedini autori, poput Mandell (2007), te Lusardi i Tufano (2009), ističu prosudbu i odlučivanje kao osnovni aspekt u svjetlu kojega bi trebalo promatrati cjelokupnu financijsku pismenost. Lusardi i Tufano (2009) kroz svoju definiciju ovoga pojma razvijaju i specifičnu komponentu – pismenost zaduživanja. Moore (2003) odstupa od uobičajenih pogleda, te financijsku pismenost poistovjećuje s praktičnim iskustvom konstatirajući da upravo ono pruža osnovu za znanje i pismenost. U tablici 1. prikazan je kronološki slijed konceptualnih definicija financijske pismenosti koje su poredane prema vremenu nastanka empirijskih studija koje podržavaju istaknute definicije.

Tablica 1. Konceptualne definicije financijske pismenosti

Izvor	Konceptualna definicija ^a
Hilgert, Hogarth, & Beverley (2003)	Financijsko <i>znanje</i>
FINRA (2003)	“ <i>Razumijevanje</i> tržišnih principa, instrumenata, organizacije i regulative od strane običnih investitora” (str. 2).
Moore (2003)	“Pojedinci se smatraju financijski pismeni ako su sposobni i mogu dokazati <i>da su koristili znanje</i> koje su naučili. Financijska pismenost se ne može mjeriti izravno, pa se koriste proxy vrijednosti. Pismenost se dobiva kroz praktično <i>iskustvo</i> i aktivno <i>integriranje znanja</i> . Osim što pojedinci postaju pismeni, oni sve više postaju financijski sofisticirani, i to je pretpostavka koja može značiti da pojedinac može biti kompetentan” (str. 29).
National Council on Economic Education (NCEE) (2005) ^b	“ <i>Upoznavanje</i> s temeljnim ekonomskim načelima, znanje o američkom gospodarstvu, te razumijevanje nekih ključnih ekonomskih pojmova” (str. 3).
Mandell (2007)	“ <i>Sposobnost</i> vrednovanja novih i složenih financijskih instrumenata i <i>donošenje informirane posudbe</i> kod izbora instrumenata i opsega korištenja koji bi bio u skladu s osobnim dugoročnim interesima” (str. 163-164).
Lusardi and Mitchell (2007c)	[<i>Upoznatost</i>] s “osnovnim ekonomskim pojmovima koji su nužni za razumnu štednju i investicijske odluke” (str. 36).
Lusardi and Tufano (2008)	Fokusiranost na pismenost zaduživanja kao sastavni dio financijske pismenosti, definirajući je kao “ <i>moćnost jednostavnih odluka</i> u svezi dužničkih ugovora, a osobito <i>primjena osnovnih znanja</i> o složenom ukamaćivanju, mjerenih u kontekstu svakodnevnih financijskih odluka” (str. 1).
ANZ Bank (2008), Schagen (2007)	“ <i>Sposobnost donošenja informiranih prosudbi</i> i učinkovito odlučivanje koje se odnose na korištenje i upravljanje novcem” (str. 1).
Lusardi (2008a, 2008b)	“ <i>Poznavanje</i> temeljnih financijskih pojmova, kao što je složeno ukamaćivanje, razlika između nominalnih i realnih vrijednosti, te osnove diversifikacije rizika” (str. 2).
a <i>Italic font</i> kako bi se naglasile ključne definicijske komponente. b Označeno istraživanje definira financijsku pismenost.	

Izvor: prilagodile autorice prema /8, str. 6./.

Istaknuti prikaz ukazao je na činjenicu da konceptualna definicija financijske pismenosti varira od: (a) specifičnog oblika znanja, preko (b) sposobnosti ili vještina primjene toga znanja, (c) percipiranja znanja, (d) zadovoljavajućeg financijskog ponašanja, do čak (e) financijskog iskustva /8, str. 5./ Upravo je istaknuta raznolikost konceptualnih definicija potaknula ideju formuliranja jedne sveobuhvatne, konzistentne konceptualne definicije financijske pismenosti, a ona glasi:

Financijska pismenost je mjera stupnja razumijevanja ključnih financijskih koncepata i implicira posjedovanje sposobnosti i sigurnosti za upravljanje osobnim financijama kroz odgovarajuće, kratkoročno odlučivanje i odgovorno dugoročno financijsko planiranje, koje se zasniva na uvažavanju životnih događanja i promjena ekonomskih uvjeta /19, str. 284./

Za razliku od konceptualnih definicija, operativne definicije pretvaraju konkretne pojmove u mjerljive kriterije, tj. prikazuju praktično djelovanje pojedinih pojava kroz jasno mjerljive veličine. Operativne definicije, dakle, objašnjavaju kako se apstraktan pojam – poput financijske pismenosti – prikazuje (mjeri) u materijalnom obliku /19, str. 285./

Tablica 2. prikazuje spektar operativnih definicija financijske pismenosti kroz prikaz empirijskih istraživanja u koja su uključeni različiti načini mjerenja financijske pismenosti. Temeljem analize dosadašnjih istraživanja, može se zaključiti da četiri najčešće operativne definicije financijske pismenosti uključuju: budžetiranje, štednju, zaduživanje i ulaganje /19, str. 288./

Tablica 2. Operativne definicije financijske pismenosti

Publikacija	Operativna definicija ^a
Volpe, Chen, & Pavlicko (1996)	<i>Postotak točnih odgovora od 10 pitanja s višestrukim izborom.</i> ^b
Chen & Volpe (1998)	<i>Postotak točnih odgovora od 36 pitanja s višestrukim izborom.</i>
Volpe, Kotek, & Chen (2002)	<i>Postotak točnih odgovora od 10 pitanja s višestrukim izborom.</i> ^b
Hilgert, Hogarth, & Beverley (2003)	<i>Postotak točnih odgovora na testu znanja.</i>
FINRA (2003)	<i>Točni odgovori na 10 pitanja tipa točno/netočno.</i>
Moore (2003)	Financijsko znanje: <i>Broj točnih odgovora na 12 pitanja tipa da/ne.</i> Financijsko znanje: <i>Ispitanici imaju iskustvo u 14 područja.</i> Financijsko ponašanje: <i>Ispitanici imaju pozitivno i negativno iskustvo u 15 područja.</i> Sigurnost u svezi sa zaduživanjem: <i>Odgovaraju „potpuno“ ili „vrlo sigurni“ pri razmatranju problematike zaduživanja.</i>
Mandell (2004)	<i>Postotak točnih odgovora na 31 pitanje testa znanja.</i>
Agnew & Szykman (2005)	<i>Broj točnih odgovora na 10 pitanja tipa točno/netočno.</i> Također, samoprocjena znanja o investiranju na skali 1-10.

Nastavak tablice 2.

Publikacija	Operativna definicija ^a
National Council on Economic Education (NCEE) (2005)	<i>Postotak točnih odgovora</i> na 24 pitanja testa znanja.
Lusardi & Mitchell (2006, 2008); Mexican version in Hastings & Tejeda-Ashton (2008)	<i>Broj točnih odgovora</i> na 3 pitanja tipa točno/netočno.
Lusardi & Mitchell (2007a)	<i>Broj točnih odgovora</i> na 3 računska pitanja.
Lusardi & Mitchell (2007b)	<i>Ponderirani prosjek točnih/netočnih pitanja</i> (zasnovan na faktorskoj analizi) od 5 pitanja s višestrukim izborom o osnovnoj financijskoj pismenosti i 8 pitanja s višestrukim izborom o naprednoj financijskoj pismenosti. Odvojeno se razmatra percipirano znanje.
Mandell (2007)	<i>Postotak točnih odgovora</i> na testu znanja.
van Rooij, Lusardi, & Alessie (2007)	<i>Vagani prosjeci točnih/netočnih odgovora</i> (zasnovani na faktorskoj analizi) za (a) 5 pitanja s višestrukim izborom o osnovnoj financijskoj pismenosti i (b) 11 pitanja s višestrukim izborom o naprednoj financijskoj pismenosti. Odvojeno se razmatra percipirano znanje.
Lusardi & Tufano (2008)	<i>Broj točnih odgovora</i> na 3 pitanja s višestrukim izborom.
ANZ Bank (2008)	<i>Srednja vrijednost, temeljem ciljanih odgovora</i> na 26 pitanja dobivenih iz operativnog okvira.
a <i>Italic font</i> kako bi se naglasile ključne definicijske komponente. b Ovo istraživanje razmatra investicijsku pismenost.	

Izvor: prilagodile autorice prema /8, str. 6-10./.

Temeljem istaknutih definicija razvidno je da ni operativne definicije financijske pismenosti nisu usuglašene, već je istraživačima prepušten slobodan odabir najprihvatljivijeg načina, kako definiranja, tako i mjerenja financijske pismenosti.

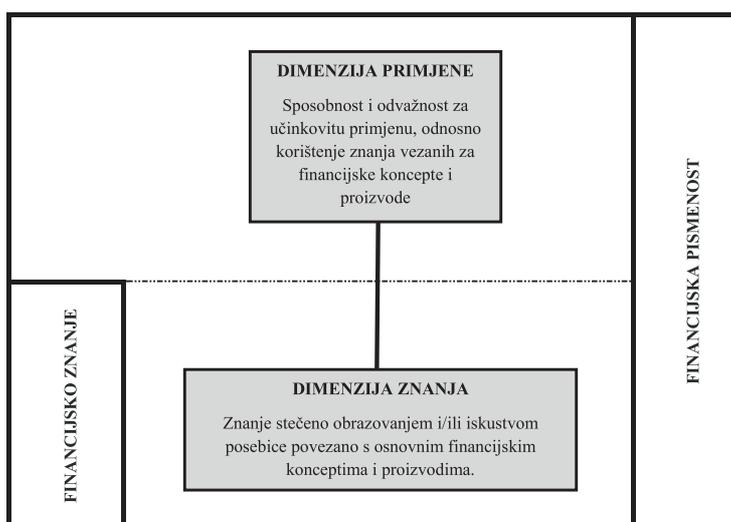
Sukladno usuglašanim stajalištima, financijska pismenost je kompetencija od presudne važnosti u uvjetima sve složenijeg financijskog okruženja i nužno je provoditi kontinuirano unapređenje njezine razine putem financijskog obrazovanja. Slijedom navedenoga, najprihvatljivija je OECD-ova (2005) definicija prema kojoj se *financijsko obrazovanje* opisuje kao proces tijekom kojeg potrošači/investitori unapređuju svoje razumijevanje financijskih proizvoda i koncepata; te s pomoću informacija, naputaka i/ili objektivnih savjeta stječu sposobnost i samopouzdanje da postanu svjesni financijskih rizika i mogućnosti, da donose informirane odluke, da znaju gdje se obratiti za pomoć, te da poduzimaju učinkovite aktivnosti za poboljšanje osobnog financijskog blagostanja /16, str. 13./.

Upravo je istaknuta definicija financijskog obrazovanja dodatno istaknula potrebu mjerenja financijske pismenosti u svrhu uspostave učinkovitog financijskog obrazovanja

i predstavlja osnovu prema kojoj OECD International Network on Financial Education (INFE) (2011) definira da je *financijska pismenost kombinacija svijesti, znanja, vještina, stavova i ponašanja nužnih za donošenje razumnih odluka, u konačnici za postizanje individualnog financijskog blagostanja* /17, str. 3./, a ista je operacionalizirana u istraživanju Atkinson i Messy (2012).

Sve prethodno istaknute definicije ukazuju na činjenicu da financijska pismenost nije samo jednostavno mjerenje znanja, budući ona, prema Chardin (2011), *odražava ukupnost ponašanja i vještina koje pojedincu omogućuju donošenje pojedinačnih financijskih odluka*. U tome kontekstu financijska pismenost odnosi se, prema Sevron & Kaestner (2008), na *spособnost pojedinca da razumije i koristi financijske pojmove*. Upravo je to razlog zašto pojedini autori preferiraju izraz *financijska sposobnost*.

Nadalje, financijsku pismenost moguće je konceptualizirati kao kombinaciju dviju dimenzija: *razumijevanja* (financijskog znanja) i *korištenja* (financijske primjene). Prva dimenzija, dimenzija financijskog znanja, podrazumijeva znanje stečeno obrazovanjem i/ili iskustvom, posebice povezano s osnovnim financijskim konceptima i proizvodima. Druga dimenzija, dimenzija primjene, podrazumijeva sposobnost i odvažnost pojedinca za učinkovitu primjenu odnosno korištenje znanja povezanih uz financijske koncepte i proizvode.

Slika 1. Pojam financijske pismenosti

Izvor: prilagodile autorice prema /9, str. 307./.

U predloženoj konceptualnoj okviru financijske pismenosti Huston (2010) definira *financijsku pismenost kao ocjenu mogućnosti pojedinca da razumije i primjeni informacije vezane uz tematiku financija*. Upravo je ovakav oblik dvodimenzionalne konceptualizacije pojma financijske pismenosti naglasio činjenicu da je financijsko znanje samo dio koncepta financijske pismenosti.

Međutim, s obzirom na specifičnosti populacije studenata na kojoj se temelji istraživanje u ovom radu, potrebno je naglasiti činjenicu da odabrana populacija u pravilu ima

ograničenu dimenziju primjene financijskog znanja. Stoga će se financijsko znanje, bez obzira na sve prethodno ukazane razlike u pojmovnim definicijama i obuhvatu, poistovjetiti s konceptom financijske pismenosti.

2.2. Pregled prethodnih istraživanja

Različita državna i regulatorna tijela u nizu zemalja svijeta, a posebice u zemljama članicama OECD-a, provela su brojna istraživanja s ciljem utvrđivanja razine financijskog znanja, odnosno financijske pismenosti stanovništva. Temeljem dobivenih rezultata uspostavljeni su programi financijskog obrazovanja koji imaju za cilj unaprijediti financijsko znanje stanovništva. S gledišta ovoga istraživanja posebnu važnost imaju istraživanja financijskog znanja, odnosno financijske pismenosti koja su usredotočena na studentsku populaciju, te će se u nastavku prikazati samo kratki pregled ovoga dijela istraživanja.

Chen i Volpe (1998) su anketirali 924 studenta s 13 američkih fakulteta putem tiskanoga anketnog upitnika. Rezultati istraživanja ukazali su na neodgovarajuću razinu financijskog znanja studentske populacije. Autori ističu da su dobiveni rezultati izravna posljedica mladosti ispitanika, koji se u ranim fazama života rijetko suočavaju s financijskim problemima vezanim uz opće znanje o financijama, štednji, zaduživanju i osiguranju, te sustavnog nedostatka izobrazbe o osobnim financijama u fakultetskim nastavnim planovima i programima.

U Australiji su Beal i Delpachitra (2003) anketirali 837 studenata s pet različitih fakulteta na Sveučilištu Southern Queensland kako bi procijenili financijsku pismenost studentske populacije, a ciljana skupina bili su prije svega studenti prve godine studija. Istraživanje je provedeno putem anketnog upitnika, a njegovi rezultati ukazali su na nisku razinu financijske pismenosti, što je, prema autorima, bez sumnje posljedica nedostatka financijskog obrazovanja tijekom srednjoškolskog obrazovanja. Prema istome istraživanju, studenti studija poslovne ekonomije su već tijekom prve godine studija pokazivali bolje rezultate u pogledu razine financijske pismenosti.

Jones (2005) je anketirao 216 studenata, također putem tiskanog anketnog upitnika. Istraživanje je ukazalo na nisku razinu financijske pismenosti među studentima, uglavnom po pitanju kreditiranja. Stoga autor predlaže dodatno obrazovanje o problematici kreditiranja prije fakultetskog obrazovanja, kako bi studenti već na početku studija mogli donositi informirane odluke i izbjeći pretjerano zaduživanje koje utječe, kako na tekuću, tako i na buduću financijsku sigurnost.

Cude, Lawrence, Lyons, Metzger, LeJeune, Marks i Machtmes (2006) anketirali su 1.891 studenta Državnog Sveučilišta u Louisiani i 491 studenta Sveučilišta u Georgiji. Rezultati istraživanja pokazali su da studentsko upravljanje novcem u značajnoj mjeri determinira utjecaj roditelja.

Mandel (2008) i Jump\$tart Coalition provode nacionalno istraživanje kojime se mjeri financijska pismenost populacije mladih u Americi, a u istraživanje su uključeni učenici završnih razreda srednjih škola i studenti fakulteta. Studenti prema nalazima istraživanja iskazuju višu razinu financijske pismenosti od srednjoškolaca, a financijska pismenost raste s višim godinama studija.

Lusardi, Mitchell i Curto (2010) putem nacionalnog anketiranja na uzorku od 7.417 mlađih osoba u dobi između 12 i 17 godina dokazali su da manje od jedne trećine mladih

posjeduju osnovno znanje o kamatnim stopama, inflaciji i rizicima. Posebno zanimljiva spoznaja je i signifikantna korelacija između financijske pismenosti i socio-demografskih obilježja ispitanika.

OECD INFE razvio je opsežan upitnik koji se koristi za ocjenu financijske pismenosti stanovništva iz različitih zemalja svijeta. Upitnik je osmišljen tako da se putem intervjuja ili telefonske ankete procjenjuje razina financijske pismenosti stanovništva različitih zemalja. Pitajna korištena u anketnom upitniku obuhvaćaju financijsko znanje, ponašanje i stajališta, te važne socio-demografske detalje o ispitanicima. Temeljem tako formuliranoga upitnika Akinson i Messy (2012) proveli su opsežno probno istraživanje u 14 zemalja svijeta na 4 kontinenta. Istraživanje je objavljeno kao OECD-ova publikacija pod nazivom „*Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*“. Rezultati istaknutog istraživanja ukazali su na nedostatno financijsko znanje signifikantnog dijela populacije u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem, kao i da postoji značajan prostor za unapređenje financijskog ponašanja, te da se stajališta ispitanika uvelike razlikuju.

Kao rezultat svega istaknutoga, može se zaključiti da je provođenje opsežnog istraživanja razine financijskog znanja, odnosno financijske pismenosti stanovništva ključna sastavnica koja determinira uspješnost nacionalnih strategija financijskog obrazovanja, jer rezultati istraživanja omogućuju kreatorima obrazovne politike da identificiraju možebitne nedostatke u postojećem obrazovnom sustavu i dizajniraju optimalna rješenja.

3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE STUPNJA FINANCIJSKOG ZNANJA STUDENATA

Temeljem teorijskih polazišta koja su prezentirana u prethodnome dijelu rada, postavljene su osnovne hipoteze kojima se pokušalo dokazati postojanje povezanosti, kao i ukazati na praktičnu važnost ekonomskog obrazovanja za podizanje razine financijskog znanja u društvu. Istraživanje je temeljeno na pretpostavci da je upravo ekonomsko obrazovanje presudno za razvoj financijskog znanja, jer pojedincima osigurava ukupnost znanja i vještina potrebnih za razumijevanje financijskih koncepata i proizvoda. Naime, prema Fox, Bartholomae i Lee (2005), te Peng, Bartholomae, Fox i Cravener (2007), programi ekonomskog (financijskog) obrazovanja usmjereni cjelokupnoj populaciji, a posebice pojedincima koji nemaju financijsko iskustvo, identificirani su kao ključ za poboljšanje financijskog znanja i promicanje osobne financijske odgovornosti.

Za potrebe istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Financijsko znanje determinirano je prethodnim formalnim obrazovanjem

H2: Stajališta o razini vlastitog financijskog znanja determinirana su prethodnim formalnim obrazovanjem

H3: Nakon provedenoga ekonomskog obrazovanja financijsko znanje se unapređuje.

Rezultati dobiveni testiranjem hipoteza će poslužiti kao podloga za donošenje prijedloga rješenja³ te postavljanje smjernica za unapređenje financijskog znanja, ponajprije populacije mladih. Istodobno će se formulirati empirijski temelji koji su nužan preduvjet

³ Sam pojam „hipoteza“ ukazuje da je riječ o „alatu“ za definiranje mogućega rješenja (grčki: *hipo* = ispod, *thesis* = ideja).

za izgradnju modela i za uvođenje promjena u cjelokupni obrazovni sustav, a što bi trebalo rezultirati podizanjem financijske pismenosti u društvu.

3.1. Obilježja provedenoga istraživanja i opis uzorka

Motiv ovoga istraživanja bio je procijeniti važnost ekonomskog obrazovanja za podizanje razine financijskog znanja, a kao ciljana populacija u istraživanju odabrani su studenti prve godine studija Ekonomije i poslovne ekonomije u Dubrovniku. Odabir upravo ove skupine ispitanika proizišao je iz činjenice da je na taj način bilo moguće doći do podataka o financijskome znanju populacije koja:

- ima značajnu razinu formalnog obrazovanja
- dijelom uključuje one koji su prethodno prošli određeni stupanj ekonomske edukacije, kao i one koji to nisu, što je nužna pretpostavka za provedbu komparativne analize
- ima vrlo nisku razinu praktičnih iskustava temeljem kojih bi uspostavila polazišna platforma za izgradnju potrebnih financijskih znanja, pa se poznavanje i razumijevanje financijskih kategorija kod ove populacije može smatrati isključivo rezultatom obrazovnog procesa.

Istraživanje je provedeno tijekom akademske 2012./2013. godine, a kao instrument istraživanja odabran je anonimni anketni upitnik. Upitnik je koncipiran tako da, nakon uvodnih demografskih pitanja, slijedi zatvoreno pitanje temeljeno na Likertovoj skali, kao kvantitativnom iskazu prosudbe i indikatoru stajališta, a koje je uključeno poradi utvrđivanja stajališta studenata o stupnju vlastitoga financijskog znanja. Drugi dio upitnika, kojime je ispitivano financijsko znanje, strukturiran je prema OECD INFE upitniku⁴ (OECD INFE, 2011). Pri sastavljanju upitnika vodilo se računa o prostornim i vremenskim odrednicama životnoga okruženja studenata, pa su sukladno tome izvršene određene prilagodbe u pitanjima kojima se procjenjivala realna razina njihovoga znanja. Ovaj dio upitnika sastojao se od osam pitanja koja su uglavnom uobličena kao pitanja zatvorena tipa s mogućnošću odabira jednog od više unaprijed ponuđenih odgovora i dihotomna pitanja koja impliciraju odabir između ponuđenih „točno-netočno“ odgovora. Ta pitanja grupirana su u:

- pitanja o vremenskoj vrijednosti novca, jednostavnom i složenom ukamaćivanju
- pitanja o utjecaju inflatornih kretanja na financijske kategorije
- pitanja o utjecaju rizika na investiranje financijskih sredstava te
- pitanja o deviznome tečaju.

Ispitivanjem, koje je provedeno na početku akademske godine, obuhvaćeno je 60 studenata prve godine, dok je na kraju akademske godine ispitano njih 53. Sve prikupljene ankete bile se u potpunosti ispravno ispunjene, tj. valjane za obradu. Uspoređi li se broj ispitanih studenata s ukupnim brojem upisanih studenata na prvu godinu preddiplomskoga studija na Odjelu za ekonomiju i poslovnu ekonomiju⁵ dolazi se do zaključka da se podaci

⁴ OECD *International Network on Financial Education* (INFE) razvio je 2011. Upitnik za mjerenje financijske pismenosti u svijetu u okviru kojega je sadržan dio koji posebno ispituje financijsko znanje. Prilagodnom pojedinih pitanja formuliran je upitnik koji je korišten pri ispitivanju financijskoga znanja studenata.

⁵ Prema podacima iz devetog Sveučilišnog godišnjaka za akademsku 2012./2013. godinu ukupan broj redovitih studenata koji su prvi puta upisani na prvu godinu svih smjerova studija Ekonomije i poslovne ekonomije u akademskoj 2012./2013. godini iznosio je 134.

prikupljeni ovim anketnim istraživanjem mogu smatrati reprezentativnima, jer je istraživanjem u oba navrata obuhvaćeno 45 %, odnosno 39 % osnovnog skupa.

Značajke ciljane skupine ispitanika koji su participirali u istraživanju prikazane su u tablicama 3. i 4. Prva prikazuje demografska obilježja studenata koji su participirali u istraživanju na početku akademske godine, dok je druga formirana prema istim kriterijima, a odnosi se na studente koji su sudjelovali u istraživanju na kraju akademske godine.

Tablica 3. Struktura studenata koji su participirali u istraživanju na početku akademske godine

DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA STUDENATA		Frekvencija (N)	Udjel (%)
SPOL	Ženski	42	70,00
	Muški	18	30,00
	UKUPNO	60	100,00
ZAVRŠENO SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE	Turistička škola	19	31,67
	Ekonomska škola	27	45,00
	Gimnazija	6	10,00
	Ostalo	8	13,33
	UKUPNO	60	100,00

Izvor: izradile autorice prema podacima iz empirijskoga istraživanja.

Struktura studenata sudionika u istraživanju definirana je s obzirom na sljedeća obilježja:

- spol
- prethodno završeno srednjoškolsko obrazovanje.

Najveći broj ispitanih studenata, njih oko 45 %, ima završeno ekonomsko srednjoškolsko obrazovanje, te prevladavaju studentice, što odgovara ukupnome rasporedu studenata u osnovnom skupu.

Tablica 4. Struktura studenata koji su participirali u istraživanju na kraju akademske godine

DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA STUDENATA		Frekvencija (N)	Udjel (%)
SPOL	Ženski	32	60,38
	Muški	21	39,62
	UKUPNO	53	100,00
ZAVRŠENO SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE	Turistička škola	13	24,53
	Ekonomska škola	23	43,40
	Gimnazija	11	20,75
	Ostalo	6	11,32
	UKUPNO	53	100,00

Izvor: izradile autorice prema podacima iz empirijskoga istraživanja.

Iz podataka prikazanih u prethodnim tablicama razvidna je visoka podudarnost između razmatranih demografskih obilježja studenata, što je i logično s obzirom da je riječ o obuhvatu iste populacije u dva različita vremenska intervala.

Primjenom metoda neparametrijske i deskriptivne statistike u nastavku će se analizirati podatci do kojih se došlo anketnim istraživanjem.

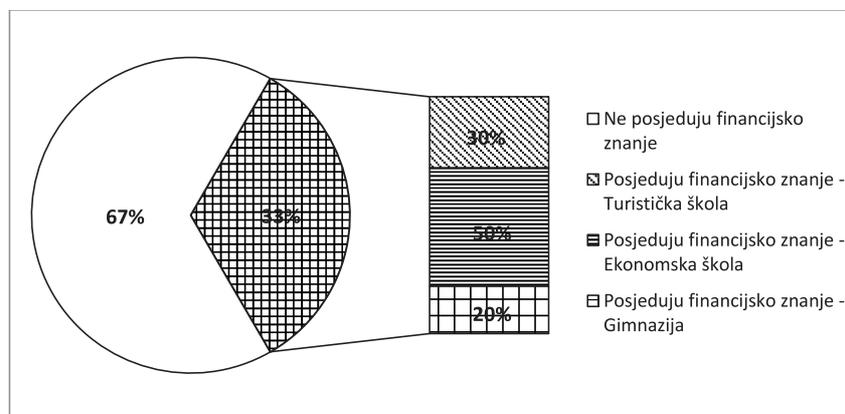
3.2. Rezultati istraživanja u funkciji provjere postavljenih hipoteza

S ciljem provjere ispravnosti postavljene hipoteze o vezi između prethodnoga formalnog obrazovanja i razine financijskog znanja (H1) analizirani su podatci o iskazanome financijskom znanju studenata na početku akademske godine. Istaknuti podatci promatrani su u odnosu prema završenoj srednjoj školi, te se pokušalo dokazati postojanje povezanosti između te dvije kategorije.

Prema odgovorima na set od osam pitanja kojima je istraživana stvarna razina financijskog znanja studenata, izvršeno je njihovo grupiranje u dvije skupine:

- studente koji imaju određenu razinu financijskoga znanja (6 i više točnih odgovora) i
- studente koji ne posjeduju potrebnu razinu financijskoga znanja (manje od 6 točnih odgovora).

Struktura studenata prema opisanim kriterijima prikazana je na sljedećem grafikonu.

Grafikon 1. Struktura studenata prema financijskome znanju i završenoj srednjoj školi

Izvor: izradile autorice prema rezultatima empirijskoga istraživanja.

Kruskal-Wallisovim testom ispitana je pretpostavka da se financijsko znanje studenata signifikantno razlikuje s obzirom na prethodno završenu srednju školu. Dobivena je test-veličina H u iznosu 4,7173656. Za razinu signifikantnosti 5 % i broj stupnjeva slobode 3, vrijednost χ^2 -distribucije koja razdvaja područje prihvatanja od područja odbacivanja hipoteze iznosi 7,81473. Dakle, vrijednost test-veličine H niža je od odgovarajuće vrijednosti sampling-distribucije, pa se hipoteza prihvaća.

Analiza podataka pokazala je da je financijsko znanje determinirano prethodnim formalnim obrazovanjem, što je i pretpostavljeno kroz prvu hipotezu.

Za razliku od prvoga dijela istraživanja koji se temeljio na izračunima temeljenim na egzaktnim veličinama, drugi dio istraživanja odnosio se na analizu stajališta studenata o razini vlastitoga financijskog znanja. Koristeći se ocjenama u rasponu od 1 (nedovoljno znanje) do 5 (izvrsno znanje) studenti su na početku akademske godine procijenili svoju razinu financijskoga znanja kako je prikazano u tablici 5.

Unutar ponuđenih odgovora dobivena je ponderirana srednja vrijednost ocjene od 2,48 s modalnom vrijednošću na razini 3 i standardnom devijacijom od 0,813. Iz podataka se može konstatirati da je oko 53 % od ukupno ispitanih studenata svoje financijsko znanje definiralo dobrim, dok nitko nije smatrao da posjeduje izvrsno znanje o financijama. Pritom 63 % od ukupnoga broja studenata koji imaju završeno srednjoškolsko ekonomsko obrazovanje smatra svoje financijsko znanje dobrim, dok 67 % bivših gimnazijalaca svoje znanje o financijama procjenjuje vrlo niskim (odabirući ocjenu 2).

Tablica 5. Struktura studenata prema njihovoj procjeni razine vlastitoga financijskog znanja

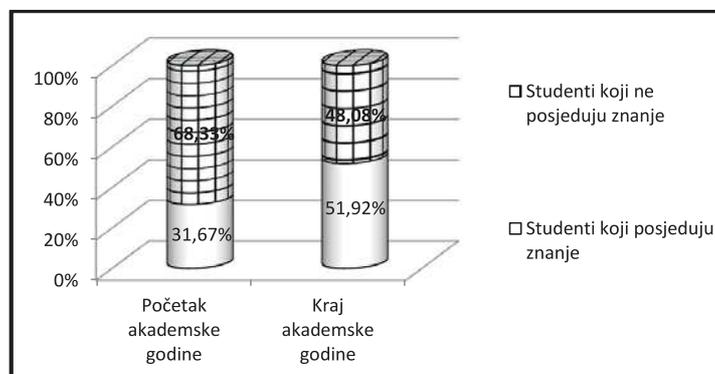
PRETHODNO ZAVRŠENA SREDNJA ŠKOLA	OCJENA RAZINE VLASTITOG ZNANJA O FINACIJAMA				
	Nedovoljno	Dovoljno	Dobro	Vrlo dobro	Izvrsno
Turistička škola	3	5	9	2	0
Ekonomska škola	3	6	17	1	0
Gimnazija	0	4	2	0	0
Ostale škole	3	1	4	0	0
UKUPNO	9	16	32	3	0

Izvor: izradile autorice prema rezultatima empirijskoga istraživanja.

Testiranje postojanja međuovisnosti između stajališta studenata i prethodno stečenoga formalnog obrazovanja izvršeno je Kruskal-Wallisovim testom. Na istaknuti je način testirana postavljena hipoteza da se stajališta o razini financijskoga znanja studenata signifikantno razlikuju s obzirom na prethodno završenu srednju školu. Dobivena je test-veličina H u iznosu 1,8290463. Za razinu signifikantnosti 5 % i broj stupnjeva slobode 3, vrijednost χ^2 -distribucije iznosi 7,81473. Dakle, vrijednost test-veličine H niža je od odgovarajuće vrijednosti sampling-distribucije, pa je hipotezu moguće prihvatiti.

Rezultat neparametrijskog testa ukazao je da su stajališta o razini vlastitoga financijskog znanja studenata determinirani prethodnim formalnim obrazovanjem, kroz što je potvrđena i druga hipoteza.

S ciljem dokazivanja hipoteze o važnosti ekonomskog obrazovanja za unapređenje financijskoga znanja (H_3) pristupilo se anketiranju istoga osnovnog skupa na završetku akademske godine, tj. nakon što su se studenti tijekom cijele godine upoznavali s ekonomskim sadržajima kroz različite oblike izvođenja nastave. Polazišna je pretpostavka ove faze ispitivanja bila da financijsko znanje studenata-brucoša na kraju akademske godine više neće ovisiti o završenom srednjoškolskom obrazovanju, već da će se znanje cjelokupne populacije zahvaljujući apsolviranom gradivu iz odslušanih predavanja poboljšati.

Grafikon 2. Razina financijskog znanja studenata na početku i na kraju akademske godine

Izvor: izradile autorice prema rezultatima empirijskoga istraživanja.

Deskriptivnom statističkom analizom dobivenih podataka (grafikon 2.) došlo se do zaključka koji je sukladan postavljenoj pretpostavci. Naime, udjel studenata koji posjeduju financijska znanja porastao je s početnih 32 % na 52 % ukupnoga broja ispitanih studenata.

Kruskal-Wallisovim testom izvršena je statistička provjera hipoteze da razina financijskoga znanja studenata ekonomije na kraju akademske godine više ne ovisi o njihovome prethodnom formalnom srednjoškolskom obrazovanju. Dobivena je test-veličina H u iznosu 0,9116876. Za razinu signifikantnosti 5 % i broj stupnjeva slobode 3, vrijednost χ^2 -distribucije koja razdvaja područje prihvatanja od područja odbacivanja hipoteze iznosi 7,81473. Dakle, vrijednost test-veličine H niža je od odgovarajuće vrijednosti sampling-distribucije, pa se hipoteza prihvaća.

Rezultati deskriptivne i neparametrijske statističke analize potvrdili su ispravnost treće postavljene hipoteze prema kojoj provedeno ekonomsko obrazovanje doprinosi unapređenju financijskog znanja studenata.

Analiza je ukazala na činjenicu da je formalno ekonomsko obrazovanje osnovni preduvjet stjecanja i unapređenja financijskoga znanja. Na samome početku gotovo 3/4 studenata nije uspjelo ispravno odgovoriti na šest od osam postavljenih pitanja, premda je za pružanje točnoga odgovora bila potrebna samo osnovna razina razumijevanja financijskih pojmova. U pravilu, studenti koji kroz srednjoškolske nastavne planove nisu imali uključen neki oblik financijskoga obrazovanja, nisu imali razvijene vještine i izgrađena stajališta koja bi im omogućavala kvalitetno ponašanje, upravljanje i odlučivanje u području financija. Nakon provedenoga jednogodišnjeg ekonomskog (ne usko financijskog) obrazovanja razina financijskoga znanja značajno je podignuta. Dakle, može se zaključiti da bi i ne previše detaljno upoznavanje s financijskim pojmovima i kretanjima moglo doprinijeti boljemu razumijevanju financijskih sadržaja i donošenju kvalitetnijih i kompetentnijih financijskih odluka koje će biti utemeljene na raspoloživim informacijama.

4. ZAKLJUČAK S PRIJEDLOGOM SMJERNICA ZA UNAPREĐENJE FINACIJSKOG ZNANJA

Neosporna je činjenica da je financijsko znanje danas bitno značajnije nego ikada ranije, a izgledno je i da će budućnost značiti financijski još izazovnije vrijeme. Stoga se kao imperativ uspješnoga uključivanja u globalne ekonomske tokove i suočavanja s egzistencijalnim financijskim problemima postavlja osposobljavanje cjelokupne populacije financijskim znanjima i vještinama. I nedavno istraživanje Atkinson i Messy (2012.) ide u prilog ovoj konstataciji. U njemu se posebno ističe važnost financijskoga obrazovanja mlade populacije, s obzirom da će se ona u budućnosti vjerojatno suočavati sa sve složenijim i sofisticiranijim financijskim proizvodima pri upravljanju novcem, prihodima, troškovima, štednjom i potrošnjom. Kako bi bili sposobni kvalitetno i odgovorno upravljati financijama, mladi moraju biti osposobljeni znanjima i vještinama koja stječu upravo kroz kvalitetne programe financijske, tj. šire ekonomske edukacije.

Sva u radu obuhvaćena teorijska razmatranja problema financijske (ne)pismenosti ukazala su da financijsko znanje stanovništva ima izravan i gotovo presudan utjecaj na kvalitetno inkorporiranje pojedinaca u društvene i ekonomske tokove te na napredak, kako pojedinaca, tako i društva u cjelini.

Istraživanje provedeno na Odjelu za ekonomiju i poslovnu ekonomiju Sveučilišta u Dubrovniku, kojega su rezultati prezentirani u ovome radu, usuglašeno je s najboljom međunarodnom praksom, a njegov je cilj bio analizirati financijsko znanje studenata, te identificirati glavna područja intervencije u smislu financijskoga obrazovanja. Rezultati empirijskoga istraživanja ukazali su na postojanje korelacije između razine financijskoga znanja i oblika formalnoga obrazovanja pojedinaca. Osim toga, potvrđena je pretpostavka da obrazovanje ima dominantnu ulogu u jačanju financijske pismenosti populacije.

Sprega teorijskih i empirijskih spoznaja vodi zaključku da bi procesi obrazovanja, neovisno o uskoj specijalizaciji, unaprijedili svoju kvalitetu i prilagodili izlazne performanse potrebama suvremenih kretanja u društvu, ukoliko bi u svojim konceptima uključivali ekonomske/financijske sadržaje nužne za stjecanje financijskih znanja, iskustava i vještina.

Uz pretpostavku da bi ovakav oblik istraživanja mogao biti koristan u smislu definiranja buduće strategije obrazovanja na nacionalnoj razini, može se zaključiti da on ukazuje kreatorima obrazovne politike na ključne nedostatke u postojećemu sustavu i na potencijalnu ulogu obrazovnih institucija (ponajprije sveučilišta) u unapređenju financijskoga znanja. U skladu s rezultatima istraživanja preporuke bi se mogle sažeti u sljedećim smjernicama:

- financijsko opismenjavanje svih kategorija stanovništva, a posebice populacije mladih, trebalo bi biti osnovni zadatak procesa obrazovanja na svim razinama (od predškolskoga do akademskoga, te cjeloživotnoga obrazovanja)
- objektivno financijsko opismenjavanje trebalo bi biti u nadležnosti javnih obrazovnih institucija, dok bi se utjecaj financijskih institucija u ovome procesu trebao minimizirati s obzirom na činjenicu da se one u ovome procesu mogu prepoznati kao neobjektivni sudionici
- sadržaj i oblik edukacijskih programa, komunikacijske kanale i obrazovne materijale trebalo bi prilagoditi mogućnostima pojedinih ciljanih skupina

- ne pretpostavlja se kao nužna pretpostavka uvođenje formalnog ekonomskog/financijskog sadržaja u obrazovne programe, već se može promišljati na način da se razgrađeni dijelovi financijskoga znanja uklope u različito koncipirane obrazovne sadržaje različitih specijalnosti, kako bi ih korisnici istih mogli što lakše apsolvirati.

Uvažavajući sve istaknuto, može se zaključiti da bi jedan od primarnih zadataka u dugoročnome promišljanju razvoja trebao biti uključivanje ekonomskog obrazovanja u sve programe i na sve razine odgojno-obrazovnoga sustava, kao i provedba različitih programa edukacije namijenjenih „starijim“ ciljanim skupinama čime bi se razvile osobne i profesionalne financijske kompetencije svih pojedinaca u društvu kroz koje bi oni mogli doprinijeti osobnom, kao i razvoju cijele zajednice.

LITERATURA:

1. Atkinson, A., Messy, F. A. (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/ International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions., No. 15, OECD Publishing.
2. Beal, D. J., Delpachitra, S. B. (2003). Financial literacy among Australian university students, *Economic Papers: A journal of applied economics and policy*, 22(1), str. 65-78.
3. Chardin, T. (2011). Weathering the Storm: Tax as component of Financial Capability, *Australasian Accounting Business & Finance Journal*, 5(2), str. 53-68.
4. Chen, H., Volpe, R. (1998). An Analysis of Personal Financial Literacy Among College Students, *Financial Services Review* 7(2), str. 107-128.
5. Chlouba, T., Šimková, M., Němcová, Z. (2011). Application for education of financial literacy, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 28, str. 370-373.
6. Cude, B. J., Lawrence, F. C., Lyons, A. C., Metzger, K., LeJeune, E., Marks, L., Mahtmes, K. (2006). College Students and Financial Literacy: What They Know and What We Need to Learn, *Proceedings of the Eastern Family Economics and Resource Management Association Conference*, Knoxville: FERMA, str. 102-109.
7. Fox, J., Bartholomae, S., Lee, J. (2005). Building the case for financial education, *The Journal of Consumer Affairs*, 39(1), str. 195-214.
8. Hung, A. A., Parker, A. M., Yoong, J. K. (2009). *Defining and Measuring Financial Literacy*. Santa Monica: RAND Corporation.
9. Huston, S. J. (2010). Measuring Financial Literacy, *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), str. 296-316.
10. Jones, J. (2005). College Students' Knowledge and Use of Credit, *Financial Counseling and Planning*, 16(2), str. 9-16.
11. Lusardi, A., Mitchell, O., Curto, V. (2010). Financial Literacy among the Young, *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), str. 358-380.
12. Lusardi, A., Tufano, P. (2009). *Debt Literacy, Financial Experiences and Overindebtedness*, NBER Working Paper No. 14808, National Bureau of Economic Research.

13. Mandel, L. (2008). *The Financial Literacy of Young American Adults*. Washington: Jump\$tart Coalition for Personal Financial Literacy.
14. Mandell, L. (2007). Financial literacy of high school students. U J.J. Xiao (Ur.), *Handbook of Consumer Finance Research* (str. 163-183). New York, NY: Springer.
15. Moore, D. (2003). *Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, Behavior, Attitudes, and Experiences*. Technical Report n. 03-39, Social and Economic Sciences Research Center, Washington State University.
16. OECD (2005). *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*. Paris: OECD.
17. OECD INFE (2011). *Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Auestionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literaca*. Paris: OECD.
18. Peng, T. C. M., Bartholomae, S., Fox, J. J., Cravener, G. (2007). *The impact of personal finance education delivered in high school and college courses*. *Journal of Family and Economic Issues*, 28 (2), 265–284.
19. Remund, D. L. (2010). Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy, *The Journal of consumer Affairs*, 44(2), str. 276-295.
20. Sevron, L. J., Kaestner, R. (2008). Consumer Financial Literacy and the Impact of Online Banking on the Financial Behavior of Lower Income Bank Costumers, *The Journal of Consumer Affairs*, 42(2), str. 271-305.
21. Sveučilište u Dubrovniku (2013). *Deveti sveučilišni godišnjak - akademska 2012./2013. godina*. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku.